

ԲԱԶՄԱՎԵՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍՏՐԱԿԱՆ -ԳԻՏԱԿԱՆ -ԲԱՐՈՅԱՆԱՆ

Թ 348-Թ 324

ՀԱՏԱՐ

2

Ա. ՂԱԶԱՐ

1923

ԱԵՊՏԵՐԵՐ

ԹԻՒ 9

ԲԱՆԱՍՏՐԱԿԱՆ

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԵԼՔԻՍԵԴԻ ԵՒ ԿԱՐԱՊԵՏԻ

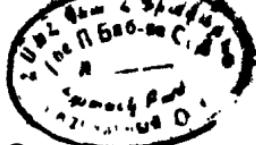
Ի ՎԱՆ ԵՒ ՑՈՒՏԱՅ, Ի ԹՎԱԿԱՆԻՄ ՄԵՐՈՒՄ ԸՆ ԵՒ ԾԲ ԱՄԻՆ

Վազինանկ, մի կարծեր, որ արդի քո
և նման հայկացն խոստովանողաց և նա-
հատակաց մարտիրոսութիւնը անօրինակ
կերպով անցեր են մեր խնկարոյր և բազ-
մարեղուն հայրենի հողին վրայ: Արդէն
շատեր երգեր են զարերու ընթացքին մէջ
քաջազան մարտիրոսներդ, ինչպիսիք են
Սանդուխտներ, Աթենոդորներ, Մեծ Նա-
հապետին «Յուշիկը» ներով՝ Գողթան իշխող
Վահաններ, Շուշաններ: Խակ Յայսմառուց
զատոնց զատեր են՝ ուժիսատ և անմաշ
զրերով կոկուած մագալաթներու վրայ
տարւոյն ամէն ամիսներու օրերուն մէջ
անցնելով՝ անոնց և իրենց նման՝ կար-
կտահար նոնենեաց նման բոստրառուի ա-
րեանց նահատակութիւնները: Կը ներկա-
յանայ այժմ առջևս Հրոտից ամսոյն (Յու-
լիսի ասանին) Արձունեաց սոսանին Վա-
նայ մէջ՝ ամառուան տօթ օրերուն՝ զուցէ
թողուր լսելի ըլլալ՝ ջարագե, խորհուրդ-
թղունակաց ծովուն Այգեացաւ ազ առու ուժից Հայտարի շէիներ են, որոնց

անկիւնը՝ օրհնեալ հողի մը վրայ կանգ-
նուած՝ ոչ նուաստ օթեակ մը, ուր ան-
կասկած բազմած հայկազ մը, քեզ նման,
վաղինակ, սիրուն երիտասարդ մը՝ Մել-
քիսեր անունով, ընտանի յարկին ներցն
կը իսուէր իր սիրելեաց հետ, ժամանակին
թիր ու դէմ խնդրոց վրայ՝ մեր թուականին
ութ հարիւր և յիսուն երկութիւն (1403 ա):
Այս ժամանակ արդէն պայազատութիւնը
և հարսութիւնը գաղղեր էին հայրենի
պաշտօնի հողոյն վրայ: և Անձնուց ցեղ
մը հրով, սրով, կ'աւերէր, կը կործանէր
ամէն ինչ, իրենց աշն ու սարսափն ամէն
սրտերու տիրեր էր:

Ահա այս ժամանակ՝ զիշեր մը խոր
մասյին մէջ կը լսուի փսխոււր մը Բազու-
նեաց ծովափին մօտ, բայց ալիքներու հո-
սանքները զարնուելով ժայռերուն մօտ՝ չեն
թողուր լսելի ըլլալ՝ ջարագե, խորհուրդ-

թղունակաց ծովուն Այգեացաւ ազ առու ուժից Հայտարի շէիներ են, որոնց

միշտ քրիստոնէից անմեղ արիններով թաթաղուն, այժմ դեռակից ախոյեաններու վրայ կը խորհին քինախնդիր ըլլաւ: Նշանաւոր անձի մը աղջիկ, թերևս հոմանի մը՝ գետ նոր տրուած հողին՝ կը հանեն զայն և անարգանօր կը թողուն...:

Երբ առաւոտը կը ծագի և ամէն որ իր գործոյն կը զիմէ, երեան կու զայ խաւարային գործը, մեռելյն ազգականց և քարեկամբ կը բոլորուին շուրջը, շշուկ մը կը տարածուի չարութեան արբաննեակներէն, թէ ստրուկ քրիստոնէից գործ մ'է այլը: Մէկէն կը կալանաւորուին ութ հոգիներ, Գլխաւոր տանուտէրերէն մին սրով կը խոցուուի զլիէն և կշտէն. սրբազիրը կը լոեն իրեն անոնը և նահատակութիւնը: Ուրիշ մը Միրանոս անոն՝ չար թելիքարայ չարագոյն սիրական, թէն սերունդ պատուական երիցու՝ ընտրեալ զարմէ, բայց յուրայանման մատնիչ զրպարտիչ մը կը մատչի և կ'աղաղակէ. Ես երեց ընկերներովս զործեցի զայդ: Ի վարձատրութիւն մատնութեան՝ մանաւանդ թէ ուրացութեանն համար՝ զինքը ազատ կը թողուն: Խուժանը զրգուուած կը սկսի հետամուտ ըլլալ՝ կարծեցեալ չարագործներուն: Մին կը լսէ ասոնցմէ զրպարտութեան մը ենթարկուիլը և փախուստ տալով կը ծածկուի: Միւսը անգէտ՝ գործոյ մը համար վանէն կը մեկնի զիշերանց ու կ'երթայ թատան. երրորդ՝ մեր յիշած Մելքիսեդէն էր, որ անկասկած կը մար իր տունը:

Սովոր էին մեր նախնիք առաւոտեան առաջին պահն սկսիլ Սալտմոսերգուին խօսքով. Տէ՛ եթէ բանաս չըթունքս՝ թերանս պիտի երգէ օրէններգութիւններդ: Այդ նահապետական երգին ներբեկ այս օրէններգութիւններն սկսեր էին և թերեւս կը զգաք Մելքիսեդէ, որ այդ օրը պիտի առաւոտանար իրեն համար մշտառէ երջանիկ փառանութեամբ մը: Աղմուկ մը կը լսէ Մելքիսեդ, որ կը մերձենար դէպ ի իր նստած փողոցը և ահա կը տեսնէ պատուհանէն գոհմակ մը գազանարարոյ մարդոց, որ կը խուժեն իրեն զուուը և կը

խնդրեն զինքը: Կը հասկնայ Մելքիսեդ որ իրեն վրայ կը կշուէր զրպարտութեան եղեռ մը. չունենալով խզին խայթ մը՝ անխոռով կը դիմաւորէ խուժանին: Բայց կիրք և զրգուունը չեն ազդուիր արդարի մը բողոքէն, որ նա անմեղ մ'էր և զինքը կը տանը բովզ կը հանեն դատաւորին առջև:

Կըսէ պատմութեանս զրիչը, որ սպառնալիքով զինքը ահարեկել կ'ուզէին՝ որպէս զի ուրանայ զի՞րիստոս, բայց նա հաստատուն կը մար իր ըրյա հաւատոցին մէջ: Կը չարչարեն զինքը, հրացայտ երկաթ շամփուլներ քան և վեց անգամ կը դնեն «մերկ և ցնցուշ» մարմարն վրայ. թէ և ամէն մէկ անգամուն նա մահուան դուռը կը խոնարհէր, բայց չէր դադրեր դատանելու իր Քրիստոս Աստուծածը. Ո՛վ քաջութեան հաւատոյն, կ'աղաղակէ պատմազիրը: Մելքիսեդ չէր սնած եկեղեցւոյ սեմէն ներս, չէր կեցած քահանայից ոտից քով. չէր ստորած լսելու ամէն օր աստուծային զրոց պատուիքանը. այլ ընդհանրապէս այլազգիներու տուններ յաճախած էր ծառայութեան պատճառով, վարժած էր անոնց վարքին, անօրինաց ցով մնացած էր, և հմուտ էր անոնց օրէնքին. բայց աստուծային շնորհաց նշոյը ծագեր էր իր սրախն մէջ այնքան պայծառով, հաւատրով՝ որ չկերծացաւ առաջին սուրբ Նահատակներու քաջութենէն: Երբ ահաւոր սարսուելի չարչարանքներէն վերջ կ'ուզէին սակառով զինքը քաղաքէն դուրս հանել և քարկոծել՝ նա յօժարութեամբ կ'ընթանար առջևնէն: Թէն կը կաղար և սաստիկ այրեցմունք իր յօդակապեկըն ընկարմացուցել էին, բայց մարտիրոսաթեան տենչանցքը ոչինչ համարել կու տարայս ամէնը: Նա թերկութեամբ ծունք կը դնէր, ուր սահմանուած էր իր մարտիրոսութեան սուրբ պատին առնելու և նախավկային պէս կ'աղօթէր քարանց կոյտին ներքեւ և սուրբ հոգին կ'աւանդէր իր Փրկչին ձեռքը:

Դահիճը վկայիս անշունչ մարմննը սրով կը յօշոտեն անդամ անդամ և կ'այրեն, շուրջը «դափով և արապանով» կը պարեն

բրւոր զիշերը, և կը համարին Աստուծոյ ճշմարիտ պաշտօն մը մատուցանել:

Ապա կը փնտռեն երկրորդ անմեղը, ուրուն անունն էր Կարագես . կը գտնեն զինք ճանապարհին վրայ՝ որ կ'երթար Ռստան: կը վախցնեն սպառնալիքներով, որ ուրանայ զՔրիստոս: Սա ևս արիարար կը մարտիրոսանայ Ռստան քաղաքին մէջ և իր սուրբ նշանաբեր կ'այրին այլազգիք:

Այս ամէնը կը կատարուի, կ'ասէ Յոյսմաւուրց, «ի բականեիս մերսմ ԸՆ և ԵՐ ամիե (852 = 1403):

Ա. Կ.

—

ՍՊԱՀԱՆԻ ԶԱՅԱՐՄԱԿԱԼ ԳԱԽԱԾ

(Ազգագրության - Պատրիարքական ստուգայի բառականություններ)

(Ժարումակութիւն տես Թագմ. էջ 283)

1. Այուրիանանեներ. — Յրանք Վաստիկանի տանուտէր Տէր - Սուրբիասի շասակին են կազմում: Այս ասմերց քիխա (տանուտէր) Մարտիրոսութիւն, Պուկասի որդին, Վաստիկանից հետանալով հաստատում է Անմադարաք գիլուում, ուր և նշանակում է քեադիտուա: Նա աչքի է ընկում ժողովրդի մատուցած ծառայութիւններով: Որա օրով ժողովուրդն ապրում է խազակ հանգամանքների մէջ և նիբռում իր ստեղծագործական աշխատանքին: Մարտիրոսին յաջորդում է որդին Աւետիք. սա ազնիւ, գեւանձն և առատածներ մի տանուտէր է լինում: Իր ամրող կեանքը նիբռում է նա ժողովրդին և սրինչ դառնում ամենին: Նոյնուն սրա ժամանակ գիւղացիներն ապրում են խազակ պայմանների մէջ: Աւետիքը յետոյ Սուրբիանեների տոնմը կորցնում է իր իշխանութիւնը:

2. Ղարախանենեներ. — Զահարմանակ մնձ տոնմերից են Ղարախանեները, որոնք սկրում են քիխա Ղարախանից (Գրիգորից). սա 1606 թւի տարագործթեան ժամանակ, իր բնտանիքով, զաղթում է Սպահան և հաստատում Սիրափում: Ղարախանը ազնիւ, առաքինի, ջնրմեռանդ և հիրասէր մի տանուտէր լինելով՝ գիլուում մնձ

պատիւ և յարգանք է զայելում: Նրա միակ մոածմունքը լինում է իր ժողովրդի երջանկութիւնը, որի համար նա անում է մեծամեծ զունդութիւնները: Ղարախանի գեղեցիկ յատկութիւններից մէկն էլ նրա անսահման հիրասիրութիւններով է լինում: Նրա տան դռները բաց են լինում ամնիքի տառած: Մի և նոյն ժամանակ նա բարութեան տիպար է լինում: աղքատ ընտանիքներին շատ անգամ օգնում է և սփոփում նրանց վաները, Ղարախանին յաջորդում է որդին Նախան օժտուած է լինում մի շարք բարեմասնութիւններով: Նա համստ, առարինի և ժողովրդանքի տանուտէր լինելով՝ ամբողջապէս նիբռում է ժողովրդի բարօրութեանը և պաշտառում նրան հարստանարութիւններից և կեղեգութեանից: Նազարից յետոյ տանուտէր է նշանակութեան համար նաևն ջանփառ որդին կամաց առաջնորդ ու առաջնորդութիւնների առաջնորդ առաջնորդ է առաջնորդութիւնները: Ֆիխս Մկրտումին յաջորդում է որդին Մէհրար (Նազար), սա իբրև տանուտէր իր պաշտօնը մի որոշ ժամանակ վարելուց յետոյ, 1868 թւին, ուստի է զինում Ս. Էջմիածին: Վերադարձին ներկայանում է պարսից նասորէդդին շահին: Թագավորը նրա հաւատարիմ ծառայութիւնը զահատելով՝ նիբռում է «խոր - չիք» շքանշան և շնորհում է «Նազարից» (250 մարդի զլիասոր) տիրոսը հետեւեալ հրովարտակով.

«Որովհետեւ Սեծապատիւ քրիստոնեայ Մէհրար Աէկր, Սպահամի Զահարմանի գաւառի մեծ Ղարախանի թոռու, նայ ժողովրդի համաստութեան և պահպատութեան ամառ ամիս շամբ զար գործ է զրել և նրա սոնմը սկրոջից սերումը ծառայել է մեր տէրութեաթ, ուստի Սարժամանութեայ թագավորը շնորհիթ, պարզենի ապահատրում է Որամ «Եթիրնորշիք» շքանշանը և շնորհում է «Նազարից» (250 մարդի զլիասոր) տիրոսը հետեւեալ հրովարտակով».

Զի հաջջէ իւլ հարամ,
1280.

Այժմ Նազարին բնակում է Նոր-Զուղայում, ուր նա անց է կացնում իր կեանիքի վերջին շըրջանը: Մէհրարի պաշտօնը Սիրափում վարում է նրա հօրենքօրորդին՝ Ավանէլը: Ազնիւ, բարեսիրա և հիրասէր մի տանուտէր է նա: Համարնա